

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМОГО АНАЛІЗУ МАТЕРІАЛЬНИХ ЗАПАСІВ У СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ СУБ'ЄКТОМ ГОСПОДАРЮВАННЯ

У статті розкриваються напрямки системного аналізу запасів як однієї з найважливіших функцій управління будь-яким суб'єктом господарювання.

В статтє раскрываются направления системного анализа запасов как одной из важнейших функций управления любым предприятием.

The article reveals the areas of systems analysis inventory as one of the most important functions of any entity.

Ключові слова: матеріальні запаси, аналіз, виробничий процес, ресурси, управлінські рішення.

Здійснення виробничого процесу на будь-якому вітчизняному підприємстві, яке займається створенням матеріальних благ, неможливо уявити без матеріальних запасів, основною метою придбання й утримання яких є задоволення потреби, що виникає у процесі виробництва в придбаних запасах (сировині, матеріалах, куплених напівфабрикатах, паливі, тарі, тарних матеріалах, запасних частинах для ремонту, малоцінних та швидкозношуваних предметах). Таким чином, матеріальні запаси – це товарно-матеріальні цінності, призначені для використання, але які тимчасово не використовуються, очікуючи надходження в процес виробничого споживання.

У ринкових умовах господарювання діяльність підприємств характеризується усе більшим ускладненням структури ресурсів, що зумовлено розширенням масштабів діяльності, ускладненням загальної стратегії підприємства. Основу ефективного функціонування підприємства на ринку створює раціональне використання матеріальних ресурсів. Стрімкі економічні перетворення, політична невизначеність, жорстка конкуренція, обмеженість фінансових, матеріальних, кваліфікованих трудових ресурсів потребують пошуку нових підходів до системного аналізу управління матеріальними ресурсами, центральне місце у структурі яких посідають матеріальні запаси. Тому важливим напрямом підвищення ефективності функціонування суб'єкта господарювання є удосконалення системного аналізу матеріальних запасів у системі управління суб'єктом господарювання.

Дослідженню проблем системного аналізу запасів у своїх працях приділяли увагу вітчизняні вчені-економісти: Ф.Бутинець, В.Бурчевський, З.Гуцайлюк, С.Голов, Л.Горецька, М.Дем'яненко, В.Єфіменко, Л.Жилкіна, М.Кужельний, П.Саблук, І.Сахарцева, В.Сопко, Н.Ткаченко, Н.Чабанова, М.Чумаченко та ін.

Здійснення виробничого процесу на будь-якому вітчизняному підприємстві, яке займається створенням матеріальних благ, неможливо уявити без матеріальних запасів, основною метою придбання й утримання яких є задоволення потреби, що виникає в процесі виробництва в придбаних

запасах. Загальна мета системного аналізу запасів – оцінити процес формування запасів на підприємстві, їх відповідність потребам виробничої програми та виявити резерви прискорення оборотності запасів, підвищення ефективності використання коштів, авансованих у запаси.

Традиційно на підприємстві системний аналіз здійснюється частково, залежно від конкретних управлінських завдань. Запаси, що створюються для забезпечення безперервності виробництва, згладжування нерівномірності попиту, виробництва і постачання, існують у всіх споживачів засобів виробництва, є невід'ємним атрибутом їхньої діяльності. На підприємствах вони становлять значну частину оборотних засобів, тому заслуговують особливої уваги з боку управлінців.

Важливе місце у вдосконаленні економічної системи управління та підвищенні рівня економічної роботи посідає системний аналіз, якому властивий потужний арсенал способів та прийомів дослідження господарських процесів за будь-який відрізок часу, що сприяє підвищенню оперативності управління і прийняттю оптимального управлінського рішення.

Для підвищення рівня системного аналізу використання матеріальних ресурсів в процесі виробництва, перш за все, необхідно чітко визначити мету системного аналізу та завдання, що сприяють її досягненню. Системний аналіз раціонального використання матеріальних ресурсів має вирішити питання про дійсний стан з використанням матеріальних ресурсів. Мета системного аналізу показників використання матеріальних запасів полягає в зниженні частки матеріальних витрат у собівартості продукції.

Існує безліч варіантів методик проведення системного аналізу використання матеріальних запасів, у яких пропонуються різноманітні показники і фактори, що на них впливають. Це потребує розмежування матеріалоємності як відношення всіх матеріальних витрат до обсягу випущеної продукції у вартісному вираженні на фізичну одиницю продукції, а також на одиницю ефекту.

Відображення того чи іншого економічного явища за допомогою показників, які враховували б всі його характерні ознаки без найменших похибок, практично неможливе. Через це майже кожний показник має елемент умовності.

Першу групу складають первинні показники витрат матеріальних цінностей: спільне і питома витрачання, матеріалоємність, коефіцієнти корисного використання матеріальних цінностей, витрачальний коефіцієнт виходу продукції.

Друга група – це показники розрахунково-аналітичні. Вони є похідними від первинних показників і використовуються при кількісному аналізі структури і динаміки споживання матеріальних ресурсів. Це – передусім різні економічні індекси для відносного зіставлення норм і фактичних витрат, витрат поточного і минулих періодів для вивчення структурних зрушень тощо.

Під системою показників використання матеріальних ресурсів розуміють таку систему, яка так чи інакше пов'язана з матеріаловіддачею, в той час як матеріаловіддача є лише одним з узагальнюючих показників використання матеріальних запасів.

Матеріаловіддача дозволяє не лише оцінити зміни фактичного рівня використаних ресурсів у порівнянні з попередніми періодами, але й виявити резерви збільшення обсягів виробництва. Питома вага матеріальних витрат у собівартості продукції відображає не тільки рівень використання матеріальних ресурсів, але й структуру виробництва продукції, тобто матеріаломісткість.

У процесі системного аналізу необхідно перевірити, чи впроваджуються науково-технічні досягнення, направлені на підвищення ефективності використання матеріалів, чи створені для цього необхідні предмети праці та засоби праці, системи високо-економних машин, мало відходні і безвідходні технологічні процеси. Перевіряється дотримання заходів, направлених на підвищення зацікавленості підприємства в економії матеріальних ресурсів. Зниження матеріаломісткості залежить і від підвищення рівня конструкторських розробок, в тому числі зниження чистої ваги виробів вдосконалення технологій виробництва і підвищення якості матеріалів.

Важливим розділом системного аналізу є вивчення заходів, намічених підприємством зі скорочення відходів і втрат матеріалів на всіх стадіях обробки, зберігання і транспортування, більш повному використанню у виробництві вторинних ресурсів і супутніх продуктів.

Питома матеріаломісткість може бути розрахована, як у вартісному, так і в натуральному чи умовно-натуральному вираженні. Загальна матеріаломісткість залежить від структури виготовленої продукції, цін на матеріальні ресурси і відпускних цін на продукцію.

Недоліки в постачанні, зменшення обсягів матеріалів у поточних запасах та перевитрати матеріалів при їх використанні можуть певною мірою компенсуватися економією їх у виробничому процесі, але для цього необхідно провести оцінку ефективності використання матеріальних ресурсів за допомогою системи різноманітних показників, зокрема таких: матеріаломісткість продукції, матеріаловіддача, коефіцієнт використання матеріалів; швидкість оборотності (тривалість обороту), коефіцієнт оборотності (кількість оборотів). Розрахунок коефіцієнта оборотності запасів та тривалості обороту здійснюється на основі даних звітності. Коефіцієнт оборотності запасів (коефіцієнт інтенсивності використання) розраховується діленням собівартості реалізованої за звітний період продукції на вартість матеріальних запасів.

Рівень оборотності матеріальних запасів значною мірою залежить від галузевих особливостей. Тривалість обороту матеріальних запасів являє собою кількість днів, яка необхідна для перетворення матеріальних запасів в грошову форму і є величиною оберненою до коефіцієнта оборотності.

Матеріаломісткість продукції є узагальнюючим вартісним показником і

визначається як співвідношення суми матеріальних витрат до вартості виготовленої продукції і показує, скільки матеріальних витрат припадає на кожну гривню виготовленої продукції.

Системний аналіз матеріаломісткості проводиться у наступному порядку:

- ✓ визначається загальна оцінка матеріаломісткості продукції;
- ✓ аналізується зміна матеріаломісткості за окремими елементами витрат;
- ✓ визначається вплив зміни факторів на матеріаломісткість продукції;
- ✓ визначається вплив факторів на матеріаломісткість [1, с.65].

Системний аналіз матеріаломісткості продукції дає можливість пошуку резервів скорочення матеріальних витрат на виробництво продукції та сприяє зниженню собівартості. Системний аналіз матеріаломісткості проводиться за структурно-логічною, адитивною, краткою або мультиплікаційною факторною моделлю.

Таким чином, матеріаломісткість залежить від обсягу валової (товарної) продукції та суми матеріальних витрат на її виробництво. У свою чергу обсяг валової продукції у вартісному вираженні може змінюватися за рахунок кількості виготовленої продукції, її структури та рівня відпускних цін. Сума матеріальних витрат також залежить від обсягу виготовленої продукції, її структури, витрачання матеріалів на одиницю продукції і вартості матеріалів. Іншим узагальнюючим показником є ефективність використання матеріалів, який визначається як співвідношення суми фактичних матеріальних витрат до величини матеріальних витрат, виходячи з планової калькуляції і фактичного обсягу випуску продукції.

При проведенні системного аналізу дуже часто зустрічаються факти заміни матеріалів. Заміну здійснюють з метою здешевлення собівартості продукції, підвищення надійності виробів, поліпшення їх зовнішнього вигляду тощо. Проте у переважній більшості випадків мають місце так звані вимушені заміни, які, до речі, не завжди санкціонуються вищим керівництвом. Вони або зумовлені відсутністю деяких матеріалів взагалі чи у певний період, або викликані потребою здешевлення виробництва за будь-яку ціну. Такі заміни мають імпульсивний характер і недостатньо обґрунтовані, внаслідок чого найчастіше шкодять виробництву: погіршують якість виробів, а отже, репутацію фірми. Тому при великій кількості замін матеріалів слід у цілому негативно оцінювати такий стан використання ресурсів, зокрема організації й управління на підприємстві.

Системний аналіз може виявити випадки, коли деякі допоміжні матеріали зовсім не використовують у процесі виробництва. Причинами такого явища можуть бути нестача цих матеріалів або суттєвий брак часу під час виробництва. Якщо всі перелічені вище заходи не дають змоги виробити необхідну кількість продукції через недостачу основних матеріалів, підприємство переходить на випуск тих виробів, для яких є достатньо матеріальних ресурсів на складі. Так виникають асортиментно-

структурні порушення у випуску продукції, і їх слід відносити до категорії вимушених [2, с.19].

Проте на підприємствах іноді трапляються такі випадки, коли ці зрушення викликані зовсім іншими причинами, однак маскуються під недостачу матеріалів і незадовільне постачання. Це потребує від аналітиків особливої пильності та об'єктивності. Слід також додати, що останні порушення у випуску продукції штучно ускладнюють роботу відділу матеріально-технічного постачання. За вимогою адміністрації робітники відділу, залишивши на деякий час планову роботу, починають «вишукувати» додаткові незамовлені матеріали, а в цей час основний процес постачання здійснюється без належного контролю. Поліпшення використання матеріальних ресурсів – одне з найважливіших завдань промислових підприємств [3, с.259]. Чим краще використовуються сировина, паливо, допоміжні матеріали, тим менше їх витрачається для вироблення певної кількості продукції, тим самим створюється можливість збільшити об'єм виробництва промислової продукції. Витратою матеріальних ресурсів є їх виробниче споживання.

Отже, запаси є вагомим частиною оборотних активів підприємства, вони займають особливе місце у складі майна та домінуючу позицію у структурі витрат підприємств різних сфер діяльності; при визначенні результатів господарської діяльності підприємства та при висвітленні інформації про його фінансовий стан. Це в свою чергу вимагає повної, достовірної інформації про наявність та рух матеріальних запасів, яку може надати системний аналіз, який в даному випадку слід розглядати як елемент господарської інформаційної системи, яка генерує та інтерпретує всю базу інформаційного потоку, надану різними ринковими системами для ефективного управління.

Список використаних джерел:

1. Кузнецова М.Г. Тенденции и закономерности управления запасами / М.Г.Кузнецова // Проблемы теории і практики управління. – 2006. – №11. – С.63-71.
2. Севастьянов Р. Использование аналитических инструментов для оптимизации использования оборотных средств предприятия / Р.Севастьянов // Економіка, фінанси, право. – 2003. – №2. – С.17-21.
3. Чумаченко М.Г. Економічний аналіз: [навчальний посібник] / М.Г.Чумаченко. – К.: КНЕУ, 2003. – 540 с.